

اگلو می
اسلامی
ایرانی

معرفت دینی، زمینه‌ساز سواد انقلاب اسلامی مدیران در منظومه فکری مقام معظم رهبری

دکتر محسن عامری، ۱ دکتر زین العابدین امینی سابق، ۲ دکتر احسان ساده، ۳ محمدرضا فاضلی ۴

چکیده:

وجود عوامل تقویت‌کننده، موجب افزایش بهره‌وری و تحقق اهداف سازمانی است. گرایش مدیران به معارف اسلامی، یکی از راه‌های ایجاد کنترل درونی در آنهاست و باعث می‌شود مدیران با توجه به باورها و ارزش‌های خود، اقدام به رفتار مناسب در جهت پیشبرد اهداف سازمانی کنند. در این تحقیق که یک پژوهش بنیادی از نوع توصیفی-اکتشافی است، تلاش شده تا بر مبنای روش «نظریه‌پردازی داده‌بنیاد» در مطالعات علوم انسانی، از مجموعه بیانات رهبر معظم انقلاب، عوامل زمینه‌ساز و تقویت‌کننده «سواد انقلاب اسلامی» برای مدیران، متناسب با روش‌شناسی تحقیق و اهداف ارائه شود. در این تحقیق، به شناسایی و معرفی مفاهیم، مقوله‌ها و فرامقوله‌های رویش‌یافته از درون داده‌ها با استفاده از بیانات مقام معظم رهبری به صورت تمام‌خوانی تا رسیدن به اشباع، پرداخته شده است. از سه نوع کدگذاری (مفهوم سازی) باز، محوری، انتخابی، ۸۴ کد و مفهوم، ۲۴ مقوله و ۶ فرامقوله به نام متغیرهای علی، محوری، مداخله‌گر، راهبردی، زمینه‌ساز و پیامدی به دست آمد. متغیرهای زمینه‌ساز سواد انقلاب اسلامی در مدیران و مسئولان نظام شامل معنویت‌گرایی، خودسازی، آخرت‌گرایی، اسلام‌گرایی و تکلیف‌مداری شد که «معرفت دینی» نام گرفت.

کلیدواژه: معرفت دینی، انقلاب اسلامی، سواد انقلاب اسلامی، مقام معظم رهبری

---

۱. (نویسنده مسئول) استادیار، گروه مدیریت بازرگانی، واحد نراق، دانشگاه آزاد اسلامی، نراق، ایران.

GMAIL.COM@MOHSEN.AMERISHAH

۲. استادیار، گروه مدیریت دولتی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران. Drsajadamini@yahoo.com

۳. استادیار، گروه مدیریت دولتی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران. Ehsan.sadeh@yahoo.com

۴. دانشجوی دکتری، گروه مدیریت دولتی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران. Fazeli.mr57@yahoo.com

۱. مقدمه و بیان مساله:

مطالعه انقلاب‌های سیاسی و اجتماعی از مهمترین حوزه‌های پژوهشی در علوم اجتماعی محسوب می‌شود و از آنجا که به‌ندرت انقلابی رخ می‌دهد، وقوع آنها، زمینه مناسبی را برای انجام تحقیقات علمی، طرح و آزمون فرضیه‌ها، تحلیل محتوا و ارائه نظریه‌های جدید به‌وجود می‌آورد. با ظهور انقلاب اسلامی، ارزش‌های دینی به‌عرصه عمل وارد شد و از آن زمان تجربیات یگانه‌ای در تمامی عرصه‌های سازمانی و مدیریتی به‌دست آمده است. تجربیاتی که به‌سبب جدید و متفاوت بودن ماهیت و ارزش‌های انقلاب اسلامی، آنها هم جدید و متفاوت است (صلواتیان و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۷).

پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین رویدادهای سیاسی و اجتماعی جهان در قرن بیستم است. انقلابی که با تغییر رژیم دیکتاتور پهلوی و قطع وابستگی کشور به قدرت‌های سلطه‌گر گامی مهم و تاریخی در احیاء استقلال ملی ایران و آغاز روند پیشرفت ایرانیان برداشت. انقلاب اسلامی ایران نشأت گرفته از یک سلسله عوامل ریشه دار اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و مذهبی بود که نه تنها ریشه آن را باید در تحولات تاریخ گذشته ایران بررسی کرد، بلکه به لحاظ اعتقادی-دینی، ریشه در تحولات تاریخ اسلام، به‌ویژه تاریخ تشیع دارد. مقام معظم رهبری در این خصوص می‌فرماید: «در نگاهی کلان، انقلاب اسلامی ایران نقطه‌عطف تحولات تاریخی است. انقلابی که بر مبنای ایمان به ارزش‌های اسلامی، اعتقاد به نقش جدی مردم و با رهبری یک عالم و فقیه شکل گرفت و توانست به تحولی تاریخ ساز در عالم تبدیل شود. این حرکت عظیم، این کار بزرگ، این نهضت تاریخ ساز، به‌دست ملت ایران و با رهبری امام بزرگوار انجام گرفت؛ نظام اسلامی تشکیل شد؛ حرکت ملت ایران به‌سمت خدا، به‌سمت اهداف الهی، به‌سمت ارزشهای الهی آغاز شد. هیچ نعمتی از این بالاتر نیست» (خامنه ای، سید علی، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴).

انقلاب اسلامی دارای جایگاه، جهت‌گیری و اهداف مشخص در تداوم جریان حق در نظام الهی است و نقش جامعه و کارگزاران آن در شناخت و انطباق صحیح‌تر و بیشتر با این جریان و نظام‌مندی و اهداف و مأموریت‌های اصیل و الهی آن است (خزایی، ۱۳۹۴: ۱۱۲). کارگزاران و خواص در انقلاب‌ها، همواره نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای همچون هدایت افکار عمومی، ترجمان اندیشه‌های رهبری،

برخوردراری از محبوبیت در زمینه آماده‌سازی مردم و تحقق انقلاب ایفا می‌کنند. حرکت خواص و مدیران و ایفای نقش تعیین‌کننده آنان در فرآیند شکل‌گیری انقلاب، مقاطع حساسی را پدید می‌آورد که از الزامات آن، آزمون خواص و آسیب‌شناسی تفکر و رفتار آنان است، زیرا در هر انقلابی، مراحل و مقاطع حساسی وجود دارد که زمینه‌ساز ثبات و یا تغییر وضعیت در خواص می‌شود (سعیدی شاهروی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۴). و ارتقای سطح آگاهی مدیران و خواص و آشنایی آنها با روشها و سبک‌های نوین در جهت بازدهی زیاد و بهینه از اهداف اساسی انقلاب اسلامی است (مبینی، ۱۳۹۵: ۱۳۸). از سوی دیگر سواد، کلید ورود ما به دنیاست و باعث شناخت بهتر ما از زندگی و جامعه می‌شود. طی سال‌های اخیر تغییرات زیادی در دیدگاه ما در مورد سواد ایجاد شده و امروزه ما به اهمیت سواد بیش از پیش واقف هستیم. در گذشته، سواد را بیشتر توانایی خواندن و نوشتن می‌دانستند، اما در عصر جدید برخی از صاحب‌نظران منظور از سواد را توانایی و آمادگی افراد برای مشارکت در سرنوشت خود و پیشرفت و توسعه جامعه می‌دانند؛ بر همین اساس سواد شالوده آگاهی و تفکر انسان‌ها است (سربینی واسولو، ۱۳۷۸: ۶۳).

یکی از منابع غنی و ارزشمند برای شناخت ابعاد و زوایای گوناگون انقلاب اسلامی، دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی در این باب است؛ شخصیتی که خود در تمام مراحل تکوین، رشد و پیروزی انقلاب، حضور فعال، مستمر و مؤثر داشته و بعد از رحلت ملکوتی معمار و بنیانگذار کبیر انقلاب، سکان هدایت سفینه انقلاب در گرداب حوادث روزگار را بر عهده گرفته است. رهبر معظم، همواره در اقتضائات و فرصت‌های مختلف، به تبیین اهمیت انقلاب اسلامی پرداخته و علل و عوامل، ویژگی‌ها و دستاوردهای آثار انقلاب اسلامی را تشریح و تحلیل کرده‌اند. در همین راستا، محقق با استفاده از این منبع غنی و با در نظر گرفتن وجه تمایز این انقلاب با سایر انقلاب‌ها بر مبنای ایدئولوژی مذهب و دین، مهمترین عامل در جهت مانایی مسئولان در مسیر انقلاب و تربیت اسلامی ایشان را بهره بردن از یک توانایی خاص با نام سواد انقلاب اسلامی دانسته و «معرفت دینی» اشاره شده در بیانات مقام معظم را در الگوی مفهومی سواد انقلاب اسلامی مورد استفاده قرار داد. «معرفت دینی» می‌تواند سرمایه مدیران در سازمان‌ها و زمینه‌ساز توسعه و تعالی و به‌طور عام تربیت مدیران انقلابی باشد که در این

تحقیق، به عنوان عوامل بسترساز الگوی مفهومی سواد انقلاب اسلامی احصاء و مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت.

۲. هدف و پرسش تحقیق:

هدف اصلی این پژوهش، تبیین عوامل زمینه‌ساز الگوی سواد انقلاب اسلامی برای مدیران در منظومه فکری مقام معظم رهبری است. این هدف بر این پرسش استوار است که عوامل زمینه‌ساز الگوی سواد انقلاب اسلامی برای مدیران در منظومه فکری مقام معظم رهبری کدامند؟

۳. پیشینه تحقیق:

ظهور انقلاب اسلامی به عنوان یکی از کم‌نظیرترین پدیده‌های قرن اخیر موجب حیرت و شگفتی ناظران و نظریه‌پردازان سیاسی شد و با توجه به حاکمیت روح سکولاریسم بر جهان، پیدایش حکومتی با ماهیت دینی، آن هم با مشارکت وسیع مردم شگفتی‌آفرین شد. پژوهشگران و نظریه‌پردازان به بررسی و واکاوی علل و زمینه‌های این رخداد پرداختند که این امر منجر به خلق آثار متنوعی گردید. از آنجا که موضوع سواد انقلابی، موضوعی جدید بوده و در این رابطه نه در داخل کشور و نه در خارج تحقیقی انجام نشده است، لذا بخش قابل توجهی از پژوهش‌های به‌عمل آمده به‌صورت سربسته و محدود در رابطه با علل و عوامل و تداوم، به‌رشته تحریر درآمده است که در ذیل به برخی از آنها اشاره می‌شود:

دهقانی، ملکوتیان و صدرا (۱۳۹۱) در رساله‌ای با عنوان «نقش رهبری در تداوم انقلاب اسلامی» به تبیین علت استمرار انقلاب اسلامی با محور قرار دادن نقش رهبری پرداخته و هرچند عوامل متعددی را در استمرار انقلاب اسلامی ایران دخیل دانسته، اما فرضیه اصلی خود را عامل رهبری در قالب اصلی ولایت فقیه و ولایت امر به‌عنوان مهم‌ترین عامل در تکوین انقلاب اسلامی و تثبیت و تحکیم آن برشمرده است.

درخشه در مقاله‌ای با عنوان «بازتفسیر مفاهیم دینی و تأثیر آن بر شکل‌گیری انقلاب اسلامی ایران» به بررسی و تجزیه و تحلیل تأثیر مفاهیم دینی در موفقیت‌آمیزی انقلاب اسلامی پرداخته است. بر همین اساس در چند دهه انقلاب اسلامی مفاهیمی چون نسبت دین و سیاست در اسلام، انتظار فرج، تقیه،

جهاد و شهادت و امثال آن مورد بازشناسی و تفسیر قرار گرفته است. کوشش‌های عمده‌ای را در طرح و تجهیز این مقولات به‌عنوان ساز و کاری درون‌مذهبی انجام دادند که فوری‌ترین نتیجه آن، کاربردی کردن و توضیح دین در شرایط نوین جامعه ایران بود.

حاضری و صالح آبادی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «علل تداوم رژیم سیاسی جمهوری اسلامی ایران» به شناسایی و تأکید عوامل تداوم سیاسی جمهوری اسلامی پرداختند. در این مقاله به نقش تصمیم‌گیری رهبری انقلاب و تأثیرات تصمیم ایشان در حل بحران‌ها و کشمکش‌های بین‌گروهی و درون‌گروهی اشاره شده و تأکید می‌نماید که امام خمینی قدس سره در تداوم انقلاب از طریق احزاب، دولت‌سازی را به‌انجام رساند و حزب با موافقت امام قدس سره تشکیل شد و توانست ادارهٔ نهادهای دولت را در اختیار بگیرد و قواعد سیاسی جدیدی را بنا نماید.

خواجه سروی و احمدی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان تأثیر دستگاه معرفتی نیروهای اجتماعی بر مانایی انقلاب اسلامی ایران به‌عوامل مؤثر بر مانایی انقلاب پرداخته و اقلان و رضایت‌توده‌ها در نتیجهٔ گفت‌وگو انقلاب اسلامی و گفت‌وگو امام خمینی (ره) بر محور اعتمادسازی را مهمترین عامل پویایی و ماندگاری هر چه بیشتر انقلاب دانسته است.

محمدعلیزاده (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «الگوی پاسداری از انقلاب اسلامی؛ مطالعهٔ بیانات مقام معظم رهبری» به طراحی الگوی مفهومی پاسداری با روش نظریهٔ داده‌بنیاد پرداخته و عوامل ذیل در الگوی مفهومی به‌دست آمده است:

علل و عوامل موجب ظهور و هویت‌یابی پاسداری از انقلاب اسلامی شامل: «تضمین موجودیت انقلاب و کشور»، «حراست و حفاظت از انقلاب»، «مجاهدت و شهادت در راه خدا»، «ضرورت حفظ نظام اسلامی»، «موعودگرایی و عشق به امام عصر(عج)» و «عشق به امام خمینی (ره) و حرکت ایشان»؛ عوامل و شرایطی که حرکت و تأثیرگذاری پاسداری را تقویت می‌نماید شامل: «بنیهٔ معنوی و عوامل معنوی قدرت»، «عشق و معرفت دینی و انقلابی»، «توجه به روح و حقیقت پاسداری»، «فداکاری و ازخودگذشتگی»، «پوشیدن لباس عفاف و تقوا»، «هوشیاری و حضور در میدان انقلاب»، «اخلاص و اعتماد به خدا»، «قوی، مستحکم و غیر قابل نفوذ»، «مراقبت از خود و خانواده»، «بصیرت و فهم و درک سیاسی و اجتماعی» و «عزم اراده»؛ موانع و

آسیب‌های پاسداری از انقلاب اسلامی در قالب متغیرهای بازدارنده شامل: «تجمل‌گرایی، دنیاطلبی و دوری از ذی‌پاسداری»، «دوری از روحیات انقلابی»؛ راهبردها و الزامات تحقق پاسداری شامل: «هویت بخشی نهادی و حفظ آن»، «استمرار پاسداری و پایداری»، «آینده‌پژوهی و فهم نیازهای انقلاب»؛ آثار و پیامدهای پاسداری از انقلاب اسلامی در سطح خرد و کلان شامل: «ماندگاری عنوان پاسدار به اسلام و انقلاب»، «گسترش افکار انقلاب اسلامی در دنیا».

آنچه در این مقاله درباره مفهوم انقلاب اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری تحلیل می‌شود و آن را از سایر مقالات از این قبیل متمایز می‌کند این است که در این نوشتار با اتخاذ روش داده‌بنیاد، سعی شده موضوعی نو در حوزه سواد و انقلاب احصاء گردد تا بتواند به‌عنوان عامل زمینه‌ساز سواد انقلاب اسلامی و تربیتی مدیران انقلابی در راستای گام دوم انقلاب حرکتی نوین برداشته شود. این مقاله روایتی است از فهمی دیگر از انقلاب اسلامی برای مدیران به‌عنوان متولیان نظام اسلامی که سکان اصلی هدایت جامعه مدنی انقلاب را در دست دارند.

۴. تعریف مفاهیم:

۴-۱. معرفت دینی

اسلام دین هدایت انسان‌ها است و برای رفتار درست آنها فرستاده شده است و نیز در منابع و نصوص دینی، معارف فراوانی درباره انسان و نحوه رفتار فردی و اجتماعی او وجود دارد که می‌تواند در علوم انسانی تأثیرگذار باشد (باقری، ۱۳۸۲: ۲۵۹). رازی معتقد است از منظر دین انسان‌ها قادر به تحصیل معرفت بر اساس میزان استعداد خود هستند. انسان با امتیازهای ظاهری و باطنی که دارد از طریق تنویر قلب به معرفت خداوند، ذاکر بودن زبان و طاعت بدنی اشرف موجودات زمین است (رازی، ۱۴۲۰: ۳۷۲).

اهمیت نشر و تعمیق معرفت دینی و معارف اسلامی در سطح جامعه، بالاخص مسئولان نظام در نظر حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای آنچنان پررنگ است که ایشان مکرراً در بیانات خود در سطح مسئولان به این مهم اشاره فرمودند: «معرفت دینی باید ارتقاء و گسترش پیدا کند؛ اما باید یک معرفت روشن‌بینانه و آگاهانه باشد» (مقام معظم رهبری ۱۱/۰۹/۱۳۸۳). امروز، در داخل کشور و مرزهای

خود ما، ملت بزرگی زندگی می‌کنند که برای آنها، اسلام دیگر یک امر زاید و تشریفاتی و خارج از بنا و موازین و رفتار زندگی نیست؛ بلکه اسلام همه چیز زندگی و مبنای نظام اجتماعی است. امروز، توحید در زندگی عمومی و اجتماعی ملت و کشور ما، قاعده زندگی است. مبنای حکومت و اداره کشور و مدیریت امور و مبنای زندگی همه جانبه مردم، توحید و معارف اسلامی است (همان، ۱۳۶۸/۱۱/۱).

۲-۴. انقلاب

معنای انقلاب مانند بسیاری از پدیده‌های اجتماعی دیگر دارای تعریف واحد و متفق میان همه نیست. شاید به تعداد اندیشمندانی که درباره آن به بحث پرداخته‌اند، از انقلاب تعریف ارائه شده است. تعاریفی که از انقلاب ارائه شده است را می‌توان در ۳ دسته جای داد:

گروهی از تعاریف، انقلاب را بر اساس نیت انقلابیون تعریف کرده‌اند.

گروه دوم، انقلاب را بر اساس نتایج و پیامدهای آن شناسایی کرده‌اند.

از نظر گروه سوم، انقلاب به‌عنوان یک فرایند، مورد بررسی و تعریف قرار گرفته است (مشیرزاده، ۱۳۸۲:۱۵).

ولی انقلاب در عصر ما یک مفهوم اجتماعی پیدا کرده است که با اصطلاحات فلسفی نزدیک است و آن عبارت است از تغییر بنیادی در جامعه، یعنی دگرگون شدن جامعه از بیخ و بن و اساس، به‌عبارت دیگر، هرگاه در هم ریختن نظم حاکم، با شدت و سرعت و مقرون به‌نوعی عصیان و تمرد و انکار و نفی و طرد باشد. پس انقلاب نوعی عصیان و طغیان است علیه نظم موجود و وضع حاکم، به‌منظور برقراری نظمی و وضعی مطلوب، انقلاب مبتنی است بر نارضایتی و خشم از وضعی و آرزو و طلب وضعی دیگر، ولی صرف نارضایتی از وضعی و آرزوی وضعی دیگر کافی نیست، بلکه انکار و نفی وضع حاضر ضروری است همچنان که طلب و جستجو و تلاش و جهاد برای وضعی دیگر ضرورت دارد (مطهری، ۱۳۷۹:۱۳۹). در یک تعریف خلاصه، انقلاب در معنای امروزی آن، یک دگرگونی شدید در احوال یک ملت و کشور است که اوضاع کلی کشور به هم می‌ریزد و تغییر می‌کند. امروزه معتقدند هر انقلابی یک پشتوانه تئوریک، ایدئولوژیک و فکری برای خود دارد (کللی، ۱۳۸۸:۵۱).

۳-۴. انقلاب اسلامی

پیروزی انقلاب اسلامی، بزرگترین رخداد سیاسی و اجتماعی نیمه دوم قرن بیستم بود. این انقلاب از جهات متعددی با انقلاب‌های بزرگ متعارف دیگر، مانند انقلاب فرانسه و انقلاب روسیه که منشأ رواج دو گفتمان لیبرالیستی و سوسیالیستی در قرن گذشته شدند، اختلاف ماهوی و بنیادی داشت و گفتمان منحصر به فرد خود را در عرصه‌های گوناگون حیات انسان معاصر آشکار کرد. انقلاب اسلامی، با شعار «نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی»، مستقل از نظام دوقطبی آن روزگار، نقطه عطفی در تحولات و معادلات منطقه‌ای و جهانی شد و اسلام را به‌عنوان یک مکتب سیاسی پر قدرت و تأثیرگذار در انظار جهانیان مطرح کرد (محمدی، یدالله، ۱۳۸۰: ۳۲).

انقلاب اسلامی خصوصیات منحصر به فردی دارد آن را از دیگر انقلاب‌های جهان ممتاز می‌سازد این خصوصیات عبارتند از:

۱. برخورداری از پشتوانه عظیم فلسفه و فقه و معارف اسلامی.
  ۲. انقلاب اجتماعی همه جانبه همراه با تحول بنیادین در زندگی انسان‌ها.
  ۳. استواری بر پایه فرهنگ و اعتقاد و ایمان.
  ۴. بهره‌مندی از رویکرد ارزشی و هدف‌گیری اصلاح مفاسد بشری.
  ۵. حاکم سازی فرهنگ توحیدی به جای فرهنگ الحادی و استبدادی.
  ۶. شکل‌گیری بر مبنای نظم و انضباط انقلابی.
- با توجه به این خصوصیات است که باید گفت: انقلاب اسلامی یک تفسیر اسلامی و الهی به معنای زنده کردن دوباره اسلام است. انقلاب اسلامی یک تحول اخلاقی، فرهنگی و اعتقادی است که به دنبال آنها تحول اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و آنگاه رشد همه جانبه ابعاد انسان‌ها می‌آید (مطهری، ۱۳۷۹: ۱۲۶). انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان تنها انقلاب دینی بین انقلاب‌های موجود جهان با بهره‌گیری از ایدئولوژی دینی و انقلابی توانست رژیم کهن پاتریمونیالیستی شاهنشاهی و سلطانیستی پهلوی را درهم بشکند و با طراحی نظامی نوین در منطقه و جهان و به تعبیر جان. ال. اسپوزیتو، کانون الهام و حرکت برای مسلمانان و سمبل تهدید شوم برای جهان سلطه و استکبار شود (همان، ۱۳۸۰: ۳۵).

۴-۴. سواد انقلاب اسلامی

مفهوم سواد با مفهوم اکتساب^۱ در پیوند است. این اکتساب بیانگر آن است که مهارت‌ها و توانش‌های متناظر با سواد آموزی نیستند که به‌طور زیستی و در فرایند رشد خود به‌خودی در انسان ایجاد شوند (هرمن، ۲۰۰۷: ۳۱۱). در حالی که سواد با یادگیری ضمنی و قرار گرفتن صرف در بستر زندگی اجتماعی به‌طور کامل محقق نمی‌شود و برای تحقق آن باید فرآیندی برنامه‌ریزی شده و خودآگاه را سامان دهی کرد (همان، ۲۰۰۷: ۳۱۳).

به‌نظر می‌رسد مفهوم دیگر مستتر در مفهوم سواد، مفهوم صلاحیت^۲ باشد. مفهوم صلاحیت، نوعی از سطح قابل و ضروری در یادگیری مطرح می‌سازد که باید از طریق انواع روش‌های ارزشیابی از تحقق آن اطمینان یافت. سپس، می‌توان فرد را باسواد تلقی نمود. علاوه بر این، مفهوم دیگری که می‌توان در مفهوم صلاحیت بازشناخت، مفهوم توانش^۳ یا قابلیت که اشاره به توانمندی فرد دارد، لزوماً به امری به‌ظهور رسیده و کاملاً مصرح نیست، بلکه دلالت بر نوعی بالقوه و نهفته بودن دارد که در آینده می‌تواند به‌ظهور برسد. بر این اساس مفهوم دیگری که در مفهوم صلاحیت می‌توان یافت، مفهوم نهفتگی و بالقوگی است (سجادیه، ۱۳۹۴: ۹۱). علاوه بر این، واژه سواد که ناظر به‌نوعی فهم است بر نوعی محتوای دانشی دلالت خواهد داشت. این تحلیل مفهوم که واگرفته از پیترز و هرست است، بر این نکته تأکید دارد که هنگامی که پای فهم به میان می‌آید، بحث از محتوای دانشی و نظری غیرقابل اجتناب خواهد بود (پیترز و هرست، ۱۹۸۰).

در نگاه نخست، «سواد انقلاب اسلامی» را می‌توان ترکیبی از واژه انقلاب اسلامی و سواد دانست. قرارگیری واژه سواد در کنار انقلاب اسلامی بدین معناست که کنش‌های انقلاب اسلامی را به‌نوعی توانش وابسته سازد که مانند دیگر سوادها قابل اکتساب است. بنابراین واژه «سواد» می‌تواند نشان از قابلیت رشد و توانش و مهارت‌های پیش‌نیاز رفتارهای انقلاب اسلامی باشد. اگرچه هیچ نشانه‌ای در

1. Acquisition
2. Competency
3. Capability

ادبیات انقلاب، دال بر ارائه مدل سواد انقلاب اسلامی و نظریاتی پیرامون آن وجود ندارد، اما به نظر می‌رسد سواد انقلاب اسلامی را می‌توان مجموعه‌ای از مهارت‌ها و نگرش‌ها و دانش‌های لازم به‌منظور درک و فهم شناخت و پایداری در امتداد انقلاب نامید. سواد انقلابی پایه سازمان شناختی است که مدیران را در مقابل تهدیدات و چالش‌های پنهان انقلاب محفوظ می‌نماید. بدین منظور ارتقاء مهارت شناختی، توسعه تفکر خلاقانه و تقویت رفتارهای مانایی از مهمترین مباحث مورد نیاز مدیران برای حرکت در گام دوم انقلاب به‌شمار می‌آید. سواد انقلابی چگونگی حفظ نحوه عملکرد پایداری و ماندگاری در انقلاب است. سواد انقلابی شامل محتوا، فرآیندها و نگرش‌هایی است که مدیران باید درک کنند تا قادر به ماندگاری در انقلاب جمهوری اسلامی ایران باشند (عامری، ۱۳۹۸: ۶۵).

سواد انقلابی را می‌توانیم در آگاهی مدیران از شرایط انقلاب، شناخت رفتارهای انقلابی و درک و تعلق به انقلاب تعریف نمود. تفکر، پایه و اساس رفتارهای انسانی است و ریشه تفکر، درک و شناخت است. با افزایش درک و شناخت مدیران نسبت به انقلاب، شاهد رفتارهای پایدارتر و مسئولانه‌تری در قبال انقلاب خواهیم بود. سواد انقلاب اسلامی به شناخت و درک عمیق و ژرف‌نگر در حوزه عملکردی اشاره دارد که مستلزم نگرشی کلی‌نگر به مسائل انقلاب است؛ کل‌نگری در مسائل انقلاب بدین معناست که مشکلات را منتزع از متن کلان و بدون ارتباط با دیگر مسائل نمی‌توان مورد بررسی و کاوش قرار داد. بدیهی است باید انتظار داشت مدیران، شناخت عمیقی در خصوص انقلاب و موضوعات مرتبط با آن فرا گیرند تا نسبت به خطرات بالقوه و وقوع چالش‌های آسیب‌پذیر به انقلاب کنجکاو و به‌صورت پرسشگرانه فعال باشند (همان، ۱۳۹۸: ۹۶).

۵. روش‌شناسی پژوهش

روش استفاده در این پژوهش، استراتژی نظریه‌پردازی داده‌بنیاد است. راهبرد داده‌بنیاد، نوعی روش‌شناسی عمومی برای تدوین نظریه‌ها است که ابتدا توسط گلاسر^۱ و استراوس^۲ ارائه شده است (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۳ به نقل از چارمز، ۱۹۹۰: ۵۰۹). راهبرد نظریه داده‌بنیاد از مهمترین

1. Barney G. Glaser

2. Anselm Leonard strauss

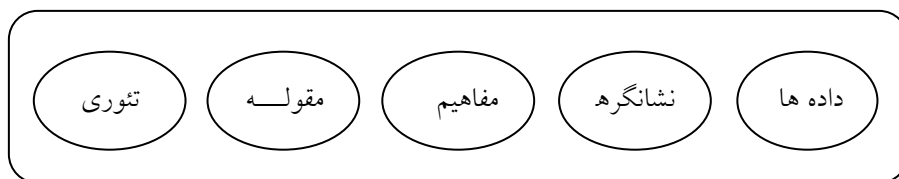
روش‌های کیفی پژوهش است که به‌نوعی می‌توان گفت مهمترین روش پژوهش کیفی نظام‌مند در مقابل انواع روش‌های کمی است (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۴ به‌نقل از چارمز، ۱۹۹۰: ۵۰۹). همچنین نظریه داده‌بنیاد برای تفسیر رفتار فرد و همچنین گروه قابل‌تحسین است (گالدینگ، ۲۰۰۲: ۳۹). سه عنصر مفاهیم، مقوله‌ها، طبقه‌ها ارکان اصلی این استراتژی هستند. در پی جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، مفاهیم و از کنار هم قرار گرفتن چند مفهوم، مقوله شکل گرفته و در نهایت با بیان روابط تعمیم یافته بین مقوله و مفاهیم آن و بین مقوله‌های معین و سپس طبقه‌بندی روابط این عناصر در بستر و فرآیند آن پدیده، مدل مفهومی تبیین‌کننده پدیده آشکار می‌شود (دانایی فرد، ۱۳۸۴: ۴۷).

۶. جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری در پژوهش حاضر، مجموعه بیانات و سخنرانی‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) در دوران رهبری ایشان (از سال ۱۳۶۷ تا ۱۳۹۸) است. از آنجا که در این تحقیق، احصاء و استخراج گزاره‌های اولیه به‌صورت تمام‌خوانی و در مراحل مختلف کدگذاری انجام گرفته است لذا حجم نمونه با جامعه آماری برابر است.

۷. تجزیه و تحلیل داده‌ها:

در این تحقیق برای تحلیل داده‌های به‌دست آمده از قابلیت‌ها و ابزارهای مختلف روش «نظریه‌پردازی داده‌بنیاد» از قبیل کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی استفاده شده است. فرایند کلی اجرای این روش در نگاره شماره (۱) نشان داده شده است.

شکل ۱: مدل فرایند اجرای نظریه‌پردازی داده‌بنیاد (استراوس، ۱۳۹۰؛ دانایی فرد، ۱۳۸۴).

۸. یافته‌های پژوهش:

در روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، بعد از آنکه منابع اصلی مورد نظر شناسایی و «گزاره‌های کلیدی و مهم» از درون متون اولیه استخراج شد، مراحل بعدی رویش نظریه آغاز می‌گردد. استراوس و کوربین در اثر ۱۹۹۸ خود با تدوین روال‌های کتاب «کشف نظریه داده‌بنیاد» (۱۹۶۷ م) سه فن کدگذاری؛ کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی، پیشنهاد دادند (لی، ۲۰۰۱: ۴۷).

یافته‌های پژوهش در دو بخش ذیل قابل شناسایی است:

- احصاء مفاهیم و ظهور مقوله‌ها (کدگذاری باز) و رویش الگو و اشباع نظری (کدگذاری محوری).

- ارائه یافته‌های حاصل از کدگذاری و شناسایی مفاهیم (پاسخ به پرسش تحقیق).

۹. احصاء مفاهیم و ظهور مقوله‌ها (کدگذاری باز)

پژوهشگری که از روش نظریه‌سازی داده‌بنیاد استفاده می‌کند به دنبال فرایند است. همزمان با گردآوری داده‌ها، پژوهشگر کدگذاری باز روی آنها انجام می‌دهد. این به معنی بررسی خط به خط داده‌ها و شناختن فرایندها در آن است (حسرتی، ۱۳۸۵: ۱۳۲) در مرحله کدگذاری باز، اقدام به شمارش کدها، مفاهیم و مقوله‌ها می‌گردد. کد، واحد خرد تحلیل است که بر پایه آن مفهوم سازی داده‌ها شکل می‌گیرد. جدول (۱) مثالی از نحوه کدگذاری است:

جدول ۱. کدگذاری اولیه

کد گذاری باز	گزیده متن	نشانه‌گر
انجام کار برای رضایت الهی و اسلام. تأکید بر انجام کارها بر اساس تدبیر و دبیر.	هر قدمی که برای اسلام بر می‌دارید قدمی است الهی که خدا برای شما پیش آورده است(۱). شما روی تدبیر و فکر عمل کنید(۲)	R161.86.06.31
۱- رهایی و آزادی پیام انقلاب اسلامی. ۲- تأکید بر توجه به معنویت در انقلاب. ۳- توجه به اخلاق الهی در انقلاب.	پیام انقلاب اسلامی، پیام رهایی از این حرکت بدبختی‌ز و فلاکت‌آور است.(۱) توجه به معنویت(۲)، توجه به اخلاق الهی(۳)، در عین حال پرداختن به نیازهای بشری؛	R200.90.11.19
حرکت انقلابی لازمی تشکیل انقلاب اسلامی است.	منظور از انقلاب اسلامی - که حلقه اول است - حرکت انقلابی است(۱)؛ و آن‌ها به یک معنا انقلاب شامل همه این مراحل می‌شود.	R204.90.07.24
۱- تکلیف اسلامی باعث عدم بی تفاوتی و ضرررسانی به اتفاقات پیش روی انقلاب. ۲- تأکید بر تلاش و زحمت همراه با معنویت و رضای الهی	مسأله ما، مسأله یک شخص یا یک دولت و چند نفر آدم نیست؛ بلکه مسأله اسلام است. آن چیزی که مانع ما می‌شود تا نسبت به حوادثی که در مقابلمان می‌گذرد، بی تفاوت بمانیم، تکلیف اسلامی است. آن چیزی که مانع می‌شود تا آنچه را لازم می‌دانیم، قولاً و عملاً اتیان نکنیم، تکلیف اسلامی است(۱). وقتی معنویت نباشد، وقتی کار برای خدا نباشد، وقتی تشکیل جامعه نمونه انسانی هدف نباشد، اصولاً تلاش و زحمت وجهی ندارد(۲)	R2/68.11.09

* نشانه‌گر مندرج در جدول نیز، به آدرس دهی متن مورد استفاده می‌پردازد. در این جدول نشانه‌گر R204.90.07.24، به معنای دویست و چهارمین متن از بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۸۴/۰۷/۰۷

۱۳۹۰ بوده است. با توجه به محدودیت‌های موجود و به‌علت این که حجم مقاله بیش از حد مجاز نشود از ذکر کلیه کدها و شناسه‌ها خودداری شده است.

گام بعدی کدگذاری باز، مربوط به تولید مقوله‌ها از طریق مقایسه و ترکیب مفاهیم از کدهای ثانویه است که در این مرحله تعداد ۲۴ مقوله در یک سطح انتزاع بالاتر آشکار گشته است. در جدول شماره (۲) نگاره‌ای از مقوله‌های تولید شده در مرحله کدگذاری باز، نشان داده شده است. همان‌طور که مشخص گردید ۲۴ طبقه فرعی از مفاهیم استخراج شده از بیانات مقام معظم رهبری احصاء شده است که در قالب ۶ طبقه اصلی (معرفت دینی، معرفت اخلاقی، سواد انقلاب اسلامی، معرفت سیاسی، ارزش‌های سازمانی و ارزش‌های اجتماعی) مدون شده است.

جدول ۲. ظهور و شناسایی مقوله‌ها

طبقه اصلی	طبقه فرعی	فراوانی	مفاهیم
معرفت سیاسی	تفکر انقلابی	۱۵	تأکید بر اهمیت تفکر در مسئولیت
		۱۷	نقش و نگاه مدبرانه در انجام امور
	آگاهی انقلابی	۱۰	تأکید بر فراگیری دانش مفاهیم انقلاب اسلامی
		۱۷	درک و شناخت ماهیت انقلاب اسلامی
		۱۶	درک تأثیرات انقلاب اسلامی
	ولایت مداری	۸	حکومت علوی، الگوی حرکت در مسیر انقلاب
		۸	خط مشی امام خمینی محور اعمال و رفتار مسئولان
	سواد انقلاب اسلامی	ایمان انقلابی	۹
۱۱			حفظ شعائر و آرمان‌های انقلاب
۲۴			نگاه به ارزشهای اصولی انقلاب
۲۵			تأکید بر انقلابی‌گری مسئولان
۲۰			حفظ اصول و مبانی انقلابی
۹			نگاه اعتقادی به اصول انقلاب و نظام
تعالی‌گرایی		۳۲	افزایش شاخص کارآمدی در مسئولان

		۱۰	نگاه به توانایی و تخصص و توانمندسازی
		۵۱	گرایش به سوی عالمیت، عقل‌گرایی و دانش‌محوری
		۱۱	تأکید بر تغییر و تحول در انقلاب
		۱۲	اهمیت پیشرفت و حرکت
		۶	گرایش به نوآوری و ابتکار
	بصیرت انقلابی	۱۳	تأکید بر هوشیاری و تحلیل مسائل انقلاب
		۳۲	شناخت و بیداری در مقابل توطئه‌های دشمنان
		۲۰	تأکید بر روشن بینی و واقع‌گرایی مسئولان
	راهبردگرایی	۶	نگاه بلندمدت به حرکت در مسیر انقلاب
		۱۹	برنامه‌ریزی و طراحی رکن انجام فعالیت‌ها
		۱۳	توصیه به اولویت‌بندی و شناسایی ظرفیت‌ها
		۱۷	معیارچشم انداز، قطب‌نمای حرکت مسئولان
	معرفت دینی	معنویت‌گرایی	۳۳
۱۵			ارتباط با خدا با ذکر و دعا
۱۰			اشاعه معنویت در محیط سازمانی
۱۸			تأثیر تقوا و معنویت در موفقیت سازمانی
خودسازی		۵۲	نظارت و کنترل درونی در مسئولان
		۹	دوری کردن مناصب دولتی
		۱۴	سفارش به تهذیب نفس
آخرت‌گرایی		۲۰	اعتقاد و ایمان به خدای متعال
		۱۷	نظارت الهی بر اعمال و فعالیت‌ها
اسلام‌گرایی		۸	نگاه اسلامی در انجام امور و فعالیت‌ها
		۷	اسلامی کردن محتوای انقلاب
تکلیف‌مداری		۲۳	صحت عمل بر اساس تکالیف الهی
		۱۷	اهمیت نظارت الهی بر عملکرد مسئولان
		۱۸	اتکاء به خداوند و حفظ آن به عنوان تکیه‌گاه
		۱۱	تأکید بر جلب رضایت الهی

عرفت اخلاقی	اخلاق مداری	۱۸	تأکید بر دوری از رذایل اخلاقی
		۵	کنترل گرایش به مادیات و زندگی دنیایی با تعالیم اخلاقی
		۱۵	تطبیق رفتار و گفتار بر اساس شاخص‌های اخلاقی
		۶	فراگیری آموزه‌های اخلاقی
		۱۲	سفارش اخلاق الهی به عنوان رکن اصلی انقلاب
	ارزش‌های فردی	۱۹	مبارزه با فساد و سلطه نشانه بارز مسئولان در نظام
		۲۲	تأکید بر ایجاد ارتباط صادقانه و شفافیت سازی
		۴۳	لزوم داشتن شجاعت در انجام وظایف
		۹	نگاه دلسوزانه در انجام وظایف
		۹	پاسخگویی به عنوان یک اصل در انقلاب
		۶	تأکید بر داشتن ایثار و فداکاری در انجام امور محوله
		۶	ارزش امانت داری و امین بودن
		۳۱	اخلاص نشانه بارز مسئولان انقلاب
		۲۵	نقش عدالت در مسئولیت‌مدیران
		۴۵	ساده‌زیستی و دوری از اشرافی‌گری
		۳۳	مردم داری و ارتباط با مردم پشتوانه مسئولان
		۷	سعه‌ی صدر نشانه بارز مدیران انقلابی
		ارزش‌ها ی اجتماعی	روحیه انقلابی
عزم راسخ	۲۷		قاطعیت و قدرت لازمه حرکت مسئولان
	۱۴		اهمیت ایستادگی و مقاومت در مسیر انقلاب
	۱۸		پافشاری و پایداری در حفظ مواضع
انسجام انقلابی	۳۱		وحدت و همدلی مسئولان بر اصول نظام
	۱۵		پرهیز از بروز اختلافات، تفرقه و دشمنی
	۶		برقراری ارتباط صمیمانه و نزدیک بین مسئولان
تعهد انقلابی	۲۸		نگاه مسئولانه و متعهدانه در مسئولان
	۱۵		تأکید بر ادای وظیفه و تکلیف در مسئولان
خودآگاهی	۹		تأکید بر لزوم آگاهی و شناخت پیرامون خود

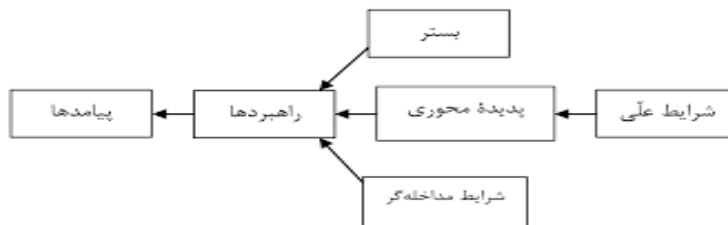
ارزش‌های سازمانی	حافظ انقلاب	۱۲	حفظ و تربیت نیروهای انقلابی برای ماندگاری انقلاب
		۹	گرایش به سمت نیروهای جوان در مسیر انقلاب
		۹	تأکید بر حفظ و دفاع از نظام و هویت انقلاب
	قانونمندی	۱۲	قانون اساسی شاخص عملکرد
		۵	گرایش به نظم و انضباط کاری
		۷	عمل بر اساس قوانین و چارچوبها
	عمل‌گرایی	۱۷	تأکید بر عمل کردن به وعده‌ها
		۵	تأکید بر انطباق حرف و عملکرد مسئولان
		۱۲	عملکرد مسئولان شاخص ارزیابی مردم
	خدمت‌گزاری	۱۱	ارزش خدمت کردن به عنوان افضل عبادات
		۳۵	تأکید بر اهمیت خدمت کردن در انقلاب
		۱۷	اهمیت شکرگزاری و افتخار خدمت کردن
		۱۸	خدمت کردن نیازمسئولیت و حرکت در انقلاب
	مدیریت جهادی	۳۹	تأکید بر جدیت و تلاش جاهدانه
		۸	ارزش مجاهدت مسئولان نزد پروردگار
۲۰		رویکرد حرکت جهادی در مدیریت	

۱۰. رویش الگو و اشباع نظری (کدگذاری محوری)

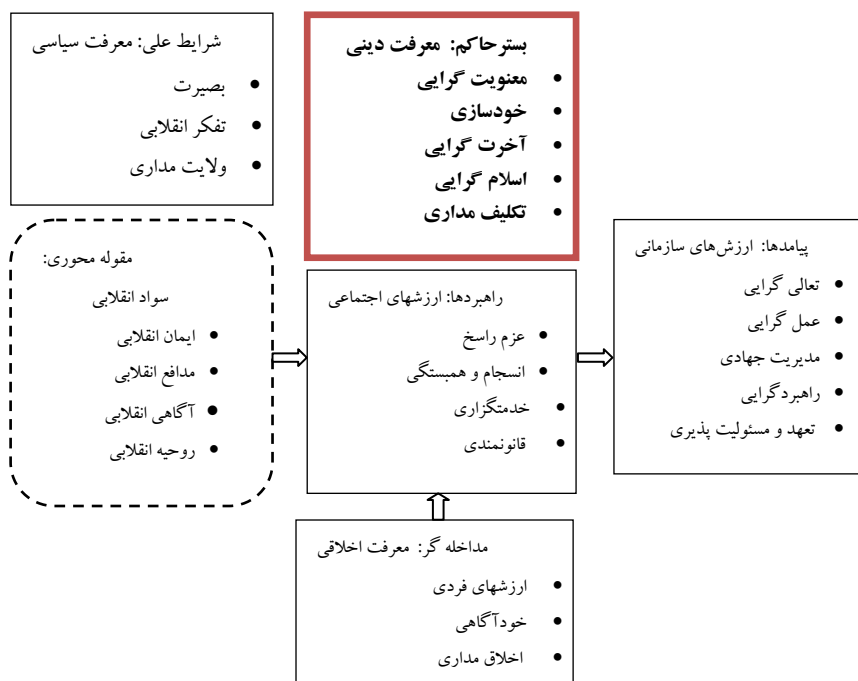
در مرحله دوم که به آن کدگذاری محوری گفته می‌شود، محقق یکی از مقوله‌ها را انتخاب کرده و آن را تحت عنوان پدیده محوری در مرکز فرآیند تحقیق، مورد کاوش قرار داده و ارتباط سایر مقوله‌ها را با آن مشخص می‌کند. این روش کدگذاری که اصطلاحاً به آن «مدل پارادایم»^۱ کدگذاری محوری گفته می‌شود توسط استراوس و کوربین (۱۹۹۴) ارائه شده است و به این دلیل محوری گفته می‌شود که کدگذاری حول «محور» یکی از مقوله‌ها انجام می‌شود. این الگو شامل شش جعبه از اطلاعات شامل

1 (axial) coding paradigm

«شرایط علی^۱»، «شرایط زمینه‌ای^۲»، «مقوله محوری^۳»، «شرایط مداخله‌گر^۴»، «راهبردها^۵» و «پیامدها^۶» است که به شکل نظام‌مند الگوی پارادایم را تشکیل می‌دهند (علیزاده، ۱۳۹۷: ۵۹).

نمودار ۱: الگوی پارادایم در کدگذاری محوری (محقق ساخته)

- 1 Causal conditions
- 2 Context conditions
- 3 Core category or phenomenon
- 4 Intervening conditions
- 5 strategies
- 6 consequences

ارائه یافته‌های حاصل از کدگذاری و شناسایی مفاهیم (پاسخ به پرسش پژوهش)

از آنجا که هدف این تحقیق تبیین شرایط زمینه‌ساز سواد انقلاب اسلامی مدیران است به تحلیل مقوله‌های زمینه ساز در الگوی پارادایمیک سواد انقلاب اسلامی می‌پردازیم:

معرفت دینی بستر ساز سواد انقلاب اسلامی

مقوله‌های زمینه‌ای عواملی هستند که ریشه در زمینه مورد مطالعه داشته و موجب تقویت عوامل علی‌الگو می‌گردند. همان گونه که اشاره شد مقام معظم رهبری، انقلاب را همانند یک کتاب که دارای فصول و سطور معرفت هست دانسته و معرفت دینی و معرفت سیاسی و اخلاقی را سه فصل کتاب انقلاب می‌داند در همین راستا معنویت‌گرایی، خودسازی انقلابی، تکلیف‌مداری، آخرت‌گرایی و اسلام‌گرایی مقوله‌های معرفت دینی حاصل از بیانات معظم‌له به‌عنوان مفاهیم زمینه‌ساز سواد انقلاب اسلامی مدیران در انقلاب اسلامی ایران است.

معنویت‌گرایی:

معنویت منبعی پایدار برای مدیران و مسئولان سازمان‌ها است که می‌تواند آنها را در زمان‌های پرتلاطم و آشوب‌زده، یاری رساند. یکی از مهمترین تفاوت‌های مدیریت بر مبنای ارزشهای اسلامی با مدیریت بر اساس دانش تولید شده غرب، همین توجه خاص به بعد درونی و معنوی انسان بوده و همین مهم همواره در بیانات و رهنمودهای رهبر انقلاب چشمگیر و مورد تأکید قرار گرفته است.

«وقتی معنویت نباشد، وقتی کار برای خدا نباشد، وقتی تشکیل جامعه نمونه انسانی هدف نباشد، اصولاً تلاش و زحمت و جهی ندارد، اگر ما شخصاً خودمان صالح باشیم و حکومت نیز صالح باشد، می‌توانیم صلاح را در همه جای دنیا و پیش از همه در کشور خودمان گسترش بدهیم» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱/۶).

تقوا معنای پارسایی و پرهیزگاری است و وسیله‌ای برای حفظ و امنیت مسئولان به‌شمار می‌آید؛ در همین راستا مقام معظم رهبری می‌فرمایند: «برادران! نظام را باید برپایه تقوا حفظ کرد؛ راه تقوا هم ذکر خداست. آقایان وزرا، آقایان نمایندگان، آقایان مدیران گوناگون کشور، مسئولان قضایی کشور،

خودشان را بی‌نیاز از دعا و نافله و ذکر و توجه و توسل و گریه و انابه به پروردگار ندانند؛ نگویند حالا ما که مشغول خدمت به مردم هستیم، دعا را کسی بخواند که خیلی کار ندارد! نه، اصل کار این است» (خامنه‌ای سید علی، ۲۳/۰۵/۱۳۷۰). ایشان معنویت و ارتباط با خدا را بسیار مهم دانسته و می‌فرمایند: «در کشور و مدیریت‌های مختلف به‌عهده ماها است، حرکتان، قولمان، فعلمان، ضمیرمان، تصمیممان، به سرنوشت مردم ارتباط پیدا می‌کند؛ و اینجا است که تقوا اهمیت پیدا می‌کند. اینکه گفتم تقوا برای من و شما مهم‌تر از مردم عادی است، به‌خاطر این است؛ باید مراقبت کنیم، تقوا به خرج بدهیم. کارگزار حکومت، مبتلا به ارتباط نزدیک با حقوق مردم است؛ اگر چنانچه بی‌تقوا باشد، حقوق مردم پامال خواهد شد، آن وقت دیگر قابل جبران نیست» (همان، ۲۴/۰۲/۱۳۹۸). «به خدا توکل کنید. از خدای متعال توفیق بخواهید، رابطه‌تان را روز به‌روز با معنویت و خدای متعال تقویت کنید. مبادا اشتغالات کاری، شما را از ذکر و توجه و پرداختن به معنویات باز بدارد! یعنی یکی از خطرهای این است که در عمل‌زدگی غرق شویم و از آن ارتباط قلبی خودمان غافل بمانیم» (همان، ۴/۰۶/۱۳۸۶).

خودسازی:

خودسازی و خودکنترلی ریشه در اعتقادات و باورهای دینی ما دارد که خود یک ارزش دینی و حرکت به‌سوی معنویت است. از سویی تقوا در اسلام، یک کنترل درونی و معیار سنجش ایمان به‌شمار می‌آید و مقام معظم رهبری در این خصوص می‌فرمایند: «باید به خودمان و دلمان پردازیم؛ دل ما بیش از جسم ما احتیاج به مراقبت دارد. اگر بخواهیم دل، نورانی و مهبط رحمت و هدایت الهی باشد، باید به آن پردازیم. رها کردن دل - که به جاذبه‌ها و مغناطیس‌های مادی به‌سرعت و آسانی قابل جذب است - خطرناک است؛ دچار خودشیفتگی، غرور و غفلت می‌شویم؛ احتیاج داریم که بدانیم». (همان، ۲۹/۰۳/۱۳۸۵). ایشان یکی از شروط برقراری عدالت در جامعه اسلامی را خودسازی و تهذیب نفس مسئولان دانسته و در این رابطه می‌فرمایند: «عدالت، با تعارف درست نمی‌شود؛ اولاً قاطعیت می‌خواهد، ثانیاً ارتباط با مردم می‌خواهد، ثالثاً ساده‌زیستی و مردمی بودن لازم دارد و بالاتر از همه، خودسازی و تهذیب می‌خواهد؛ این هم جزء پیش‌شرطها و پیش‌نیازهای اجرای عدالت است. اول، باید خودمان را درست کنیم و یک دستی به‌سر و صورت خودمان بکشیم، تا بتوانیم عدالت را اجرا کنیم؛

وظیفه من و شما اینها است (همان، ۱۳۸۵/۰۳/۲۹). خودسازی به دنبال آن کنترل درونی مسئولان در اداره کشور را ایجاد کرده و پذیرش مسئولیت و ارتقای تعهد بالا را در بین آنان به ارمغان خواهد آورد.

اسلام‌گرایی:

مقام معظم رهبری مدیریت بر پایه مبانی اسلام را بسیار ضروری دانسته و در جمع کارگزاران دولتی می‌فرماید: «هر جا که توانسته‌ایم وضع موجود و ساختار کنونی نظام خودمان را بر پایه اسلام قرار بدهیم، این خوب است، مطلوب است؛ هر جا نتوانستیم، سعی ما باید این باشد که آن را بر همان پایه و مبنای اسلامی قرار بدهیم؛ از او نباید تخطی کنیم. این هدف ماست (همان، ۱۳۸۷/۰۶/۱۹) ایشان نقش اسلام در انقلاب اسلامی را نقشی پررنگ بیان کرده و می‌فرماید: «انقلاب یعنی آن، حرکت تحوُّلی عمیقی که با تکیه به اسلام توانست وضعیّت کشور را عوض کند و یک قلم مهمّ آن، این بود که ملت را از حاشیه بیرون آورد، وارد متن اداره کشور کرد (همان، ۱۳۸۷/۰۴/۲۵). «هر چه را که در اسلام ارزش است، باید در صدد باشید در عمل جذب کنید. چه ارزشهای فردی - مثل آنچه که به رابطه و علقه هر کس با خدای خود ارتباط پیدا می‌کند و یکی از مهمترین ارزشهای امیرالمؤمنین علیه السّلام، یعنی ارتباط با خدا، توسّل به پروردگار و خوب کردن رابطه خود و خدا بودن - چه ارزشهای اجتماعی که مربوط به جامعه است - مانند ارزشهای سیاسی، اقتصادی و بین‌المللی - و چه ارزشهایی که مربوط به آداب و عادات عمومی است. ببینید اسلام کدام خصوصیت و عمل را ارزش دانسته است، آن وقت سعی در پیاده کردن آن داشته باشید. به تعبیر دیگر، آن ارزشها را در محیط کار، در انتخاب همکاران، در اجرای مأموریت و در تهیه کردن طرح برای بخشی که مشغول کار در آن هستید، حتماً اعمال کنید» (همان، ۱۳۷۳/۰۳/۸).

تکلیف‌مداری:

«شما آقایان، هر اقدامی که می‌خواهید انجام بدهید و هر حرفی که می‌خواهید بزنید و هر انتصابی که می‌خواهید بکنید، تکلیف را در نظر داشته باشید (همان، ۱۳۸۷/۱۱/۱). آن چیزی که مانع ما می‌شود تا نسبت به حوادثی که در مقابلمان می‌گذرد، بیتفاوت بمانیم، تکلیف اسلامی است. آن چیزی که مانع

می‌شود تا آنچه را لازم می‌دانیم، قولاً و عملاً اتیان نکنیم، تکلیف اسلامی است (همان، ۱۳۶۸/۱۱/۹).
 ببینید تکلیف شرعیتان چیست؛ هرچه که تکلیف شرعی شما بود، به آن عمل کردید، پیش خدای متعال
 مأجورید (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۸/۰۳/۱۰). فرق است بین کسی که می‌نشیند تا در قالب یک دستور
 اداری، به اندازه‌ای که مسئولیت و مأموریت او - با رعایت همه جوانب شخصی - اقتضاء می‌کند،
 کاری را انجام دهد و کسی که وقتی احساس وظیفه و تکلیف کرد، دیگر خود نمی‌شناسد، برایش
 منافع شخصی مطرح نیست و حاضر است منافع و آسایش و حتی عمر خود را در راه پیشرفت و
 صلاح ملت و کشور و اعتلای اسلام و عظمت بخشیدن به ارزشهای اسلامی، پشت سر قرار دهد و
 نیروی خود را در این راه به کار گیرد» (همان، ۱۳۸۰/۰۲/۱۶).

آخرت‌گرایی:

آخرت‌گرایی اصلی از اصول مدیریت اسلامی و برگرفته از اصل ایمان به معاد و حیات پس از مرگ
 است. این اصل به این حقیقت نظر دارد که هدف نهایی، حیات جاودان آخرت است و زندگانی دنیا
 تنها مقدمه برای آن حیات است. این اصل نه تنها در حوزه اندیشه و نظر منشأ اثر است بلکه در حوزه
 عملکردها نیز باعث تأثیرهای قابل توجه و اساسی و تغییر و اصلاح جهت‌گیری‌ها است. در مدیریت
 اسلامی در حوزه‌های مختلف، این اصل دارای تأثیرهای اساسی بوده و می‌تواند حیطة وظایف مدیران
 را متحول نماید. از این رو مقام معظم رهبری در بیانات خود اشاره می‌کنند:

«هر کدام ما با مردم و نظام، یک طور عهد و میثاق داریم. به یاد این عهد و میثاقمان باشیم و مواظب
 باشیم پیمان‌شکنی نکنیم و عهد خود را زیر پا نگذاریم. به یاد حساب الهی و قیامت هم باشیم. زندگی
 زودگذر است؛ مسئولیت از آن زودگذرتر است. همه ما در مقابل پروردگار حضور پیدا خواهیم کرد و
 باید جواب بدهیم، به یاد این هم باشیم. (همان، ۱۳۸۰/۰۹/۲۱). آن طرف مرز مرگ، محاسبه الهی و
 مؤاخذه حساب کشفای دقیق الهی است. باید به فکر باشیم؛ حیات و ابدیت و سرنوشت حقیقی
 آن‌جاست؛ این را نقش بدهیم. ما این چند صباح آمده‌ایم آن‌جا را آباد کنیم. در نطقی که می‌کنیم، در
 امضایی که می‌کنیم، در مشورتی که می‌دهیم، در تصمیمی که می‌گیریم، در عزل و نصبی که می‌کنیم، به

آخرت و رضای الهی و محاسبهٔ آخروی نقش و تأثیر دهیم. این به نظر من مهم است. اگر این طور شد، آن‌گاه قدرت می‌شود خیر (همان، ۱۵/ ۵/ ۱۳۸۲).

جدول ۳: عوامل بسترساز سواد انقلاب اسلامی

معرفت دینی	معنویت‌گرایی	تأکید بر حفظ تقوای الهی و تدبیر
		ارتباط با خدا با ذکر و دعا
		اشاعهٔ معنویت در محیط سازمانی
		تأثیر تقوا و معنویت در موفقیت سازمانی
	خودسازی	نظارت و کنترل درونی در مسئولان
		دوری کردن مناصب دولتی
		سفارش به تهذیب نفس
	آخرت‌گرایی	اعتقاد و ایمان به خدای متعال
		نظارت الهی بر اعمال و فعالیت‌ها
	اسلام‌گرایی	نگاه اسلامی در انجام امور و فعالیت‌ها
		اسلامی کردن محتوای انقلاب
	تکلیف‌مداری	صحت عمل بر اساس تکالیف الهی
		اهمیت نظارت الهی بر عملکرد مسئولان
		اتکاء به خداوند و حفظ آن به عنوان تکیه‌گاه
		تأکید بر جلب رضایت الهی

۱.۱. نتیجه‌گیری:

یافته‌های تحقیق نشان داد که عناصر زمینه‌ساز سواد انقلاب اسلامی در قالب معرفت دینی خطاب به مسئولان و نظام از مسائل مورد اهمیت مقام معظم رهبری است، تا آنجا که به گسترش آگاهانه معرفت دینی تأکید داشته و می‌فرمایند: «معرفت دینی باید ارتقاء و گسترش پیدا کند؛ اما باید یک معرفت روشن‌بینانه و آگاهانه باشد» (خامنه‌ای، ۱۱/ ۵۹/ ۱۳۸۳). معرفت دینی متکی بر ارزشهای الهی بوده و این ارزشها متمایزکننده انقلاب اسلامی ایران با سایر انقلابها است، انقلابی که بر اساس بیانات معظم له، بر اساس ایمان و ارزش‌های دینی و معنوی بود. رهبر حکیم انقلاب اسلامی با صدور «بیانیهٔ گام

دوم انقلاب» توصیه‌های شگرفی خطاب به ملت و کارگزاران و مسئولان برای فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی ارائه نمودند که انقلاب را به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی هست نزدیک خواهد کرد. در همین راستا با توجه به تأکید مقام رهبری به توانایی درک معرفت در انسان، می‌توان به‌منظور گسترش عوامل زمینه‌ساز سواد انقلاب اسلامی در مدیران و مسئولان نظام، معرفت دینی را سرلوحه تربیت مدیران انقلابی قرار داد؛ چراکه ارزشهای الهی جهت‌دهنده همه حرکتها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است. رهبر معظم انقلاب انسان را دارای ظرفیت دریافت معارف دانسته و می‌فرماید: «نفس انسان توانایی دریافت معرفت را دارد و می‌تواند با توجه به اراده و رفتار خود از معارفی دینی سرشار شود، نکته مهم آن است که هر اندازه رابطه انسان با خداوند بیشتر باشد، معارف حقیقی بیشتری را حاصل می‌نماید.»

مقام معظم رهبری در این خصوص همچنین می‌فرماید: «عزیزان من! کسانی که پایشان لغزید، خیلی از مواردش را که ما دیدیم، ناشی بود از عدم تعمق در امر دین و معارف اسلامی» (خامنه‌ای، ۱۷/۵۷/۸۴). در این پژوهش عوامل زمینه‌ساز سواد انقلاب اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری مورد بررسی قرار گرفت. تداوم انقلاب منوط به حرکت جامعه و در رأس آن مسئولان و کارگزاران است تا با تکیه بر یک سرمایه دینی حول محور سواد انقلاب اسلامی مدیران را برای ایجاد تمدن نوین اسلامی تربیت نماید. «معرفت دینی» یکی از طبقه‌های اصلی الگوی پارادایمی سواد انقلاب اسلامی است که تحت عنوان عوامل تقویت کننده و زمینه‌ساز احصاء شد. عواملی که حرکت و آثار سواد انقلابی را تقویت می‌نماید همچون: «معنویت گرایی»، «خودسازی»، «آخرت گرایی»، «اسلام گرایی» و «تکلیف مداری» است. مفاهیم ارزشمندی که از بیانات رهبر عظیم‌الشان انقلاب حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای استخراج گردید، عبارتند از: نگاه اسلامی به انجام فعالیت‌ها در سازمانها، اسلامی‌سازی محتوای انقلاب، شاخص قرار دادن اسلام در عملکرد، ایمان به خدای متعال، اعتقاد به نظارت الهی در انجام امور، خودکنترلی، تهذیب نفس، عمل به تکلیف الهی، توکل کردن به خدای متعال در انجام امور، در نظر گرفتن رضایت الهی، دعا و توسل، ارتباط با خداوند در طول مدت روز، تلاش در جهت توجه به تقوای الهی و اشاعه تفکر الهی و معنویت در محیط سازمان، در بین مسئولان و مدیران نظام.

۱۲. پیشنهادات:

با توجه به اهمیت و نقش الگویی مدیران در انقلاب و رفتار و خصوصیات آنان در نظام اداری و انقلاب اسلامی پیشنهاد می‌گردد:

۱- به منظور توسعه موضوعی، محتوایی، اجرایی و کاربردی کردن یافته‌های تحقیق و آزمون اعتبار در عمل، نتایج کاربردی آن در سازمان‌های دولتی بالاخص دستگاه‌های انقلابی مورد بررسی قرار گیرد.

۲- در راستای گام دوم انقلاب و منویات مقام معظم رهبری، عوامل تقویت کننده سواد انقلاب اسلامی با عنوان معرفت دینی در سازمان‌ها برای مدیران جوان به صورت دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برگزار شود.

۳- جهت رسیدن به نقشه عملیاتی بیانیه گام دوم، راهکارهای عملیاتی شدن عوامل در ساختارهای نهادی و انقلابی بررسی شود.

۴- عوامل بسترساز سواد انقلاب اسلامی با محوریت مدیران الگوساز انقلاب همچون سردار شهید سلیمانی مورد بررسی قرار گیرد.

منابع:

۱. مقام معظم رهبری، (۱۳۶۸-۱۳۸۹)، پایگاه نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، khamenehi.ir
۲. اکوانی، سیدحمدهاله، شفیعی سیف آبادی، محسن (۱۳۹۴). «معرفت دینی و تأثیر آن بر مفهوم آزادی در اندیشه امام خمینی (ره)». فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهشنامه انقلاب اسلامی، سال چهارم، شماره ۱۵، ص ۴۵-۶۴.
۳. باقری، خسرو؛ (۱۳۸۲) هویت علم دینی، تهران، سازمان انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۴. حسرتی، مصطفی (۱۳۸۵) «مقدمه‌ای بر روش کیفی نظریه‌سازی داده بنیاد» فصلنامه زبان و زبان‌شناسی، سال دوم، شماره ۳.
۵. دانایی فرد، حسن (۱۳۸۴). تئوری پردازی با استفاده از رویکرد استقرایی: استراتژی مفهوم‌سازی تئوری بنیادی. دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشور. دانشگاه شاهد سال ۱۲، تیر ۱۳۸۴، ش ۱۱.
۶. رازی، فخرالدین ابو عبدالله (۱۴۲۰). مفاتیح الغیب (تفسیر کبیر)، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۷. درخشه، جلال، (۱۳۸۸)، «بازتفسیر مفاهیم دینی و تأثیر آن بر شکل‌گیری انقلاب اسلامی ایران» نشریه دانش سیاسی، ص ۸۷-۱۲۱.
۸. سجادیه، نرگس (۱۳۹۴) «نقد و بررسی رویکرد سواد اخلاقی از منظر عاملیت انسانی»، مجله پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت سال ۵، شماره ۲، ۱۰۹-۸۸.
۹. سرینی واسولو، (۱۳۸۷) «سواد رایانه ای و اطلاعاتی: چالش‌های پیش روی اطلاع رسانی مدرن در آستانه قرن بیست و یکم» ترجمه حمید رضا جمالی مهموئی. پیام کتابخانه، دوره نهم، ۶۲-۶۶.
۱۰. سعیدی شاهرودی، علی، مرادی، عزیز مراد، (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل نفوذپذیری انقلاب‌های توحیدی، فصلنامه امنیت ملی، سال ششم، شماره بیست و دوم، ص ۸۴-۶۱.
۱۱. صلواتیان، سیاوش، حق وردی طالقانکی، میثم، گودرزی، غلامرضا (۱۳۹۶). الگوی رهبری شهید سید مرتضی آوینی در فعالیت‌های رسانه‌ای. فصلنامه مدیریت اسلامی، سال ۲۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۶: ۱۲۱-۹۵.

۱۲. عامری، محسن (۱۳۹۸)، سواد انقلاب اسلامی، قم، انتشارات جهاد دانشگاهی.
۱۳. مبینی، محمد (۱۳۹۵) «طراحی الگوی اسلامی- ایرانی مدیریت جهادی در راستای عینیت‌بخشی ام‌القرای جهان اسلام» فصلنامه مدیریت اسلامی، سال ۲۴، ۱۶۰-۱۳۷.
۱۴. محمدی، یدالله، (۱۳۸۰) انقلاب اسلامی: ایدئولوژی، مفاهیم و کارکردها، فصلنامه مصباح ۶-۴۰.
۱۵. مشیرزاده، حمیرا، (۱۳۸۲) «نگرشی اجمالی به نظریه‌های انقلاب در علوم اجتماعی»، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، ج ۱.
۱۶. مطهری، مرتضی، (۱۳۷۹) بررسی اجمالی نهضت‌های اسلامی در صد سال اخیر، تهران، صدرا.
۱۷. نوروزی، خلیل؛ باقری کنی، مصباح الهدی؛ آزادی احمد آبادی، جواد؛ نوروزی، محمد (۱۳۹۱). ارتقای قابلیت‌های پویا در دانشکده‌های مدیریت جمهوری اسلامی ایران، مورد مطالعه: دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق (ع). نشریه مدیریت در دانشگاه اسلامی. ش ۳، ۴۲۳ تا ۴۴۶.

18. Strauss, A. and Corbin, J. (1998), Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Technique (2nd Edition), Sage, Newbury Park, London
19. Peters, R.S. and Hirst, P. (1980). The Logic of education. Blackwell: London.
20. Martin, Patricia Y. & Turner, Barry A. (1986), Grounded Theory and Organizational Research, The Journal of Applied Behavioral Science, 22(2)
21. Herman, B. (2007). Moral literacy. London: Harvard University Press, 302-313.